

TÜRKİYE'DE ŞEHİR VE ŞEHİRLİ NÜFUSUN DAĞILIŞI

Distribution of Cities and Urban Population in Turkey

(1927 - 1990)

Dr. Sedat AVCI*

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir şehirleşme görülmektedir. Bu makalede, Türkiye'deki şehirleşmenin gelişimi ortaya konulmuştur. Yerleşmelerin şehir olarak ayırımında 10.000'den daha fazla nüfusa sahip olmaları esas alınmıştır.

1985 yılına kadar Türkiye'de kırsal nüfusu, şehir nüfusundan fazla olmuştur. Ancak, 1985 Genel Nüfus Sayımı'ndan itibaren şehir nüfusunun payı yarıyı aşarak artmaya başlamıştır. Bunun iki nedeni vardır. Birinci neden, Türkiye'nin genel nüfus artışına bağlı olarak bir çok yerleşmenin nüfusu 10.000'in üzerine çıkmıştır. İkinci neden ise, kırlardan şehirlere olan göçtür. 1950'lere kadar şehirleşme olayı düşük bir hızla gerçekleşmiştir. Ancak 1950'den sonraki ekonomik ve siyasi değişim, kırlardan şehirlere doğru büyük bir nüfus hareketini de başlatmıştır. 1970-1980 döneminde yavaşlayan bu hareket, 1980'den sonra yeniden hız kazanmıştır. 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre şehir sayısı 450, şehirli nüfus ise 31.8 milyondur. Başka kelimelerle Türkiye'de 56.4 milyon olan toplam nüfusun % 56.7'si şehirlerde yaşamaktadır.

Türkiye'deki şehirleşme hareketi, fonksiyonlara ve sanayileşmeye değil, daha çok nüfusun yığılmasına bağlı bir şehirleşmedir. Çalışmada, kalkınma planları da gözönüne alınarak, geleceğe ait tahminlerde bulunulmuştur. Türkiye'deki şehirleşme hareketi gelecekte de yalnız şehir sayısının artışıyla değil, aynı zamanda mevcut şehirlerin nüfuslarının artmasıyla karakterize edilecektir.

ABSTRACT

It is true that a rapid urbanization is observed in the developing countries. This study is on development of urbanization in Turkey. A population amount that exceed 10.000 is a criterion for making a settlement a city or not.

From 1927 to 1985 rural population has been more than urban population. But after 1985 the urban population became much more than the rural population. Although the urbanization movement has not been very effective till 1950's, this movement have accelareted after thoseyears. However, the increase of population in the cities has been in big amounts betwen the

*İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

years of 1950 and 1970, population of 1970-1980 period has increased but this increase is more less than 1950-1970 period. After 1980 the population increase in the cities has grown again. As a result, today, city population number is 31.8 millions. In other words, 56.7 percent of total population lives in cities.

The population movement in the cities is not due to urbanization depending on functions and industrialization, but is a result of the accumulation of population. In this study, taking the development planning into consideration some estimations about the future of the urbanization movement are given. In Turkey's urbanization movement can not be describe only by increase of city number, but also increase of urban population.

Giriş

Bir ülkenin gelişmesinin göstergelerinden biri de şehirleşme düzeyidir. Bu çalışmada, 1927-1990 yılları arasında Türkiye'deki şehirleşmenin iki boyutuna, şehirlerin sayısal artışları ile nüfusları bakımından gelişmelerine yer verilecektir.

Yerleşmelerin şehir olup olmadıklarını belirlemek için bazı kriterler kullanılmaktadır. Bunlar arasında nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu, fonksiyonlar, yaşam tarzları, iktisadi, idari veya kültürel merkez olma gibi özellikler sayılabilir. Bu incelemede şehirlerin belirlenmesinde kriter olarak nüfus miktarı kullanılmıştır. 10.000 ve daha yukarı nüfusa sahip yerleşmeler şehir kabul edilmişlerdir. Bu sınırın tesbitine ilişkin tartışmalara, daha önce başka çalışmalarda yer aldığı ve tekrar mahiyetinden öte bir anlam taşıyamayacağı için yer verilmemiştir. Bu konuda geniş bilgi DARKOT (1961), TUNÇDİLEK ve TÜMERTEKİN (1959), TÜMERTEKİN (1965), EMİROĞLU (1975), KARABULUT (1981), KELEŞ (1984) ile GÖZENÇ ve GÜNAL (1987)'de yer almaktadır. 10.000 nüfus kriterine göre belirlenen şehirler, 10.001-25.000, 25.001-50.000, 50.001-100.000, 100.001-500.000, 500.001-1.000.000, 1.000.001-5.000.000 ve 5.000.000'dan fazla nüfuslu yerler olarak gruplandırılarak incelenmiştir.

Türkiye'nin Nüfus Politikaları ile Şehir Yerleşmelerinin Sayı ve Nüfus Bakımından Gelişimi

Türkiye'de modern anlamda yapılan ilk sayım olan 1927 Genel Nüfus Sayımı'nda nüfus, 13.6 milyon olarak belirlenmiştir. Bu sayımda şehirli nüfus (2.236.085) toplam nüfusun % 16.38'ini oluşturuyordu. 1990 Genel Nüfus Sayımı'na göre ise, Türkiye'nin nüfusu 56.4 milyonu bulmuş, ilk defa 1985 Genel Nüfus Sayımı'nda kır nüfusundan fazla olan şehirli nüfusun oranı da 1990'da % 56.31'e ulaşmıştır. 1990'da şehirlerde 31.804.551 kişi yaşıyordu (Tablo 1).

Birinci Dünya Savaşı'nın arkasından kendini Kurtuluş Savaşı'nın içinde bu-

Tablo 1: Türkiye'de şehirlerin sayı ve nüfus bakımından gelişimi

SAYIM YILI	ŞEHİR SAYISI	YENİ EKLENEN ŞEHİRLER		SEHİR KATEGORİSİNDE ÇIKANLAR (Nüfusu arabinin altında şehirler yönetim açısından birleştirilenler)		YENİ ŞEHİR OLANLARIN TOPLAM NÜFUSLARI	TOPLAM ŞEHİRLİ NÜFUS	TOPLAM NÜFUS	ŞEHİRLİ NÜFUSUN TOPLAM NÜFUSA ORANI (%)
		İLK	TEKRAR	SAYI	NÜFUS				
1927	66	-	-	-	-	-	2.236.085	13.648.000	16,38
1935	80	14	-	-	-	154.233	2.684.190	16.158.000	16,61
1940	97	18	-	1	10.048	227.016	3.186.419	17.821.000	17,76
1945	97	3	1	4	48.749	41.929	3.427.053	18.790.000	18,23
1950	104	10	1	4	59.494	119.466	3.894.708	20.947.000	18,59
1955	123	14	5	-	-	225.544	5.354.613	24.065.000	22,25
1960	148	24	1	-	-	279.161	6.997.022	27.755.000	25,20
1965	179	32	-	1	10.496	358.539	8.895.559	31.391.000	28,30
1970	236	56	1	-	-	659.742	11.882.987	35.605.000	33,37
1975	291	56	-	1	10.168	661.337	15.321.639	40.348.000	37,97
1980	322	37	-	6	64.045	379.808	18.294.448	44.737.000	40,89
1985	379	61	5	9	126.999	781.293	25.889.693	50.664.000	51,10
1990	450	68	2	5	53.793	876.983	31.804.551	56.473.000	56,31

lan ülkemiz, nüfusunun önemli bir kısmını savaşlarda kaybetmişti. Nüfustaki sayısal azlığı önlemek amacıyla, Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda "nüfusun arttırılması politikası" uygulamaya konulmuş, gerek hastalıklara ve yetersiz beslenmeye bağlı ölümlerin azaltılması ve gerek doğumu teşvik edici tedbirlerin alınmasıyla nüfus hızla artmıştır. Nüfustaki bu yüksek artış hızı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında azalma göstermekle beraber, sonra tekrar hız kazanmıştır.

Türkiye'nin nüfus politikası planlı dönemde yeniden ele alınmıştır. Nüfusun hızlı artışı karşısında, iktisadi gelişmenin göstergelerinden biri olan kişi başına düşen milli gelirin yeterli oranlarda artmadığının görülmesi üzerine (DPT, 1963: 67 vd.), doğum kontrolüne ait bilgilerin verilmesinin dahi kanunlarla yasaklandığı bir ortamdan, 1960'lı yılların ikinci yarısında, ailelerin istedikleri zaman istediği kadar çocuk sahibi olması olarak tanımlanan "nüfus planlaması" ortamına geçilmiştir. Özellikle İkinci Kalkınma Planı'nda, sanayileşmenin yanısıra toplum yapısının değişmesine yol açan şehirleşme olgusu, olumlu bir hareket olarak nitelendirilmektedir (DPT, 1967: 55). Bu planda da belirtildiği gibi sonuçta iki sorun yani konut ve iş bulma sorunları ortaya çıkmaktadır. Şehirlerdeki bu sorunlara ancak planlama ile çözüm bulunabilir. Kırdan şehire olan göçün en büyük nedeni ise, özellikle büyük şehirlerdeki yaşam şartlarının kırsal kesimdekinden daha iyi olmasıdır.

1950'li yıllara kadar Türkiye'de şehirleşme olayı büyük boyutlarda değildi. Şehirleşmenin hızlanması bu yıllardan sonra başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Ancak bu şehirleşme, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da belirtildiği gibi, fonksiyonel ve sanayileşmeye bağlı bir şehirleşme değil, şehirlerde nüfusun yığılması şeklinde kendini gösteren bir olgudur (DPT, 1973: 112). Göçler, bütün şehirlere olmaktan çok, büyük şehirlere doğru gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda şehirlerin çevresinde, alt yapısı olmayan, uygun arazi kullanılışı bakımından olumsuz şartlara sahip, spekülatif hareketlere sahne olan yeni alanlar oluşmuştur.

Kalkınma planlarının dördüncüsünde, 1980 yılında kır ve şehir nüfuslarının eşitleneceği varsayılmıştır (DPT, 1979: 253). Bu hedef Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yer almış ve şehirleşme oranının % 52 civarında olacağı belirtilmiştir (DPT, 1985: 164). Kalkınma planlarında 1980'den sonra gerçekleşmesi beklenen şehirselleşme nüfusun toplam nüfustaki oranının yarıyı aşması, 1985'de meydana gelmiştir. 1980'e kadar, dönemler arasındaki nüfus oranlarının artışındaki farklılık % 1-5 arasında değişirken, 1980-1985 döneminde bu artış % 10'un üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri de, 1980'den sonra idari bir takım değişikliklerle, şehirlerin yakınlarındaki yerleşmeler ile birleştirilerek daha geniş alanlı şehirlerin oluşturulmasıdır. Bu gibi yerleşmelere Ilıca ile birleştirilen Erzurum, Argıcık ile birleştirilen Kayseri ve Horozköy ile birleştirilen Manisa örnek gösterilebilir.

Türkiye'deki şehirleşme olayının boyutlarını ortaya koyabilmek ve gelişmeyi

Tablo 2: Türkiye'de sayım dönemlerine göre şehirli nüfusun gelişimi

SAYIM DÖNEMİ	ŞEHİRLİ NÜFUS		ARTIŞ MIKTARI (c)	YILLIK ARTIŞ HIZI % (d)	YENİ EKLENEN ŞEHİRLİ NÜFUS (f)	SEHİR KATEGORİSİNDEKİ KANLARIN ÖNCEKİ NÜFUSLARI (g)	ŞEHİRLERDE GÖÇLER VE DOĞAL ARTIŞ YOLUYLA NÜFUS ARTIŞI (Düzeltilmiş)				TÜRKİYE'NİN YILLIK ARTIŞ HIZI (% ₁₉₅₀) (L)
	İLK SAYIM (a)	SON SAYIM (b)					İLK SAYIM (h)	SON SAYIM (i)	ARTIŞ MIKTARI (j)	YILLIK ARTIŞ HIZI (% ₁₉₅₀) (k)	
1927-1935	2 236 085	2 684 190	448 105	22.83	154 233	-	2 236 085	2 529 957	293 872	15.43	21.10
1935-1940	2 684 190	3 166 419	482 229	33.04	227 016	10 048	2 674 142	2 939 403	265 261	18.91	19.68
1940-1945	3 166 419	3 427 053	260 634	15.82	41 929	48 749	3 117 670	3 385 124	267 454	16.46	10.59
1945-1950	3 427 053	3 894 708	467 655	25.58	119 499	59 494	3 367 559	3 775 242	407 683	22.85	21.73
1950-1955	3 894 708	5 354 613	1 459 905	63.66	225 544	-	3 894 708	5 129 069	1 234 361	55.06	27.75
1955-1960	5 354 613	6 997 022	1 642 409	53.50	279 161	-	5 354 613	6 717 861	1 363 248	45.36	28.53
1960-1965	6 997 022	8 885 359	1 888 337	47.78	358 539	10 496	6 986 526	8 526 820	1 540 294	39.84	24.62
1965-1970	8 885 359	11 882 987	2 997 628	58.16	659 742	-	8 885 359	11 223 245	2 337 886	46.71	25.19
1970-1975	11 882 987	15 321 639	3 438 652	50.83	661 337	10 168	11 872 819	14 660 302	2 787 483	42.17	25.00
1975-1980	15 321 639	18 294 448	2 972 809	35.46	379 808	64 045	15 257 594	17 914 640	2 657 046	32.10	20.65
1980-1985	18 294 448	25 889 693	7 595 245	69.45	781 293	- 126 999	18 167 449	25 108 400	6 940 951	64.71	24.90
1985-1990	25 958 453	31 804 551	5 846 098	40.62	876 983	53 793	25 904 660	30 927 568	5 022 908	30.77	21.71

$$d = \frac{\log b - \log a}{n \log e}$$

$$h = a - g$$

$$i = b - f$$

$$j = i - k$$

$$k = \frac{\log i - \log h}{n \log e}$$

daha belirgin hale getirebilmek için, şehirli nüfusun gelişimine ait değerlerde bir düzenleme yapılmıştır (Tablo 2). Buna göre, dönemler arası artış bulunurken, yeni şehir olan yerleşmelerin nüfusları çıkarılmış ve şehirsiz nüfusun dönemler arasındaki gerçek artışına ulaşılmaya çalışılmıştır. Son sayımda 10.000'in üzerinde nüfusa sahip yerleşmeler dahil edilmeden bulunan nüfusu düzenlenmiş şehirli nüfus, bu değerler arasındaki artış oranına da düzenlenmiş şehirli nüfus artışı denilmiştir. Söz konusu tabloda belirginleşen en büyük özellik, şehirlerde gerek doğumların ölümlerden fazla olması (doğal nüfus artışı), gerek dışarıdan devamlı göç alınmasıyla ilgili olan artışların günümüze yaklaştıkça hız kazanmasıdır.

Daha öncede belirtildiği gibi, 1950'lere kadar şehirleşme önemli boyutlarda olmadığı için, sayım yılları arasındaki artışlar da o kadar fazla değildi. Türkiye'nin düzenlenmiş şehirli nüfusundan hareket edersek, bu dönemde, dönemler arası nüfus artışının 300-400 bin civarında olduğu ortaya çıkar. Oysa 1950'den sonra dönemler arası artışlar 1 milyonu, 1965'de ise 2 milyonu aşmıştır. 1980-1985 devresinde artış miktarı 7 milyona yaklaşmış bulunuyordu. Bu rakamlara yeni şehir kategorisine girenlerde dahil edilirse, yaklaşık 500 bin kişi ile başlayan dönemler arası nüfus artışının 1985'de 7.5 milyonu aştığı görülmektedir. Bu Türkiye'deki şehirli nüfusun ne kadar hızlı arttığını ifade etmektedir. Ancak bu durum 1985-1990 döneminde devam etmemiştir. 1985-1990 döneminde şehirli nüfus 5 milyonun üzerinde bir artışla 30 milyonu aşmış, şehir sayısı da 450'ye erişmiştir¹.

1 - 1985 Genel Nüfus Sayımı'na göre şehir sayısı 379'du. Ancak, 1990 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre 6 yerleşme daha yapılan birleştirmeler neticesinde sonradan 1985 için şehir olarak ayrılmıştır.

Şehrin Adı:	1990'da değiştirilen nüfus (1985)	1990 nüfusu
Bozova (Şanlıurfa)	13207	16745
Dilovası (Kocaeli)	10602	18590
İncirlik (Adana)	13785	11339
Karaağaç (Hatay)	10932	13888
Lice (Diyarbakır)	10163	11639
Varto (Muş)	10081	10980

Bu yerleşmelerin toplam nüfusu 68760'tır. Bu düzeltmeye göre 1985'de şehir sayısı 385'tir. 1985 Genel Nüfus Sayımı'nda 10.000'in üzerinde nüfusa sahip yerlerden 5 tanesinin nüfusu 10.000'in altına inmiştir. 1985 Genel Nüfus Sayımı'nda nüfusu 50.869 olan Sincan 1990 Genel Nüfus Sayımı'nda Ankara şehri nüfusu içinde, yine 1985'de Erzurum şehri nüfusu içinde görülen Ilıca'nın nüfusu da ilçe olması nedeniyle ayrı bir yerleşme olarak gösterilmiştir. 2'si tekrar toplam 70 adet yerleşmenin nüfusu 10.000'i aşmış ve şehir grubunda yer almışlardır.

Gerek Türkiye nüfusunun, gerekse şehirlerin yıllık nüfus artışlarının² incelenmesi, Türkiye'deki şehirleşme hareketlerini açıklamaya yardımcı olacaktır. 1927'den 1990'a kadar olan dönemde nüfusun yıllık artış oranı, Türkiye geneli içinde binde 22.54'tür. Oysa aynı dönemde düzenlenmemiş şehirli nüfusun artış hızı binde 42.14, düzenlenmiş şehirli nüfusun artış hızı binde 41.33 olarak gerçekleşmiştir. Şehirli nüfusun artış hızına ilişkin değerlerden ilkinin fazla olmasının temelinde, kullanılan kritere göre şehir kategorisine yeni dahil olan yerleşmelerin nüfuslarının, şehirli nüfusu normalden çok artmış göstermesi yatmaktadır.

Şehirli nüfusun yıllık artış hızlarında 1927-1945 döneminde görülen yavaş gelişme, 1948'den itibaren yerini hızlı bir büyümeye terk etmiştir. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda nüfusun hızla artmasının temelinde; tarımsal ürünlerdeki fiyat artışına paralel olarak küçük çiftçilerin arazilerini genişletme ve genelde işgücünü oluşturan çocuklarının sayısını arttırma çabaları ile kırlarda görülen çocuk ölümlerindeki azalma yatmaktadır (VERGİN, 1986: 28). Sonuçta kırsal kesimlerde beklenen gelişmenin yavaş gerçekleşmesi ve nüfusun artışını dengeleyememesi nedeniyle kırlardan şehirlere doğru bir hareketin başlamasına da neden olmuştur. Ancak 1965 yılından itibaren şehirlerdeki nüfusun artışında kısmen bir azalma sözkonusudur. Bunun nedenleri arasında bir yandan çeşitli hükümetlerce tarım ürünlerinin taban fiyatlarıyla destekleme politikalarının uygulamaya bağlı olarak kırsal alanların en azından daha az itici olması, diğer yandan artan enflasyon nedeniyle şehirlerde yaşamın daha da güçleşmesi sayılabilir. Buna 1975-1980 döneminde özellikle büyük şehirlerde görülen şiddet olayları da eklendiğinde şehirleşme hızındaki nisbi azalışın nedenlerini daha açık olarak ifade edilebilmektedir (KELEŞ, 1982: 217). Oysa 1980 sonrasında tekrar sağlanan güven ortamı, tarladan aldığı ile yetinme yerine çok kazanma arzusu ve şehirlerin sağladığı nisbeten olumlu sosyo-ekonomik ortam, şehirlere göç olayını hızlandırmıştır. Şehirlere doğru beliren sözkonusu hareket, şehir merkezlerine olduğu kadar, yakın çevrelerindeki yerleşmelerde de nüfus artışlarına neden olmuştur. Bu konuda İstanbul ayrı bir öneme sahiptir. İstanbul çevresinde yer alan köylerden bazıları alınan göçler sonucunda 10.000'in üzerinde nüfus barındıran yerleşmelere dönüşmüşlerdir. Sultanbeyli³ (1960'daki nüfusu 433, 1990'daki nüfusu 82.298) ve Esenyurt (1955'deki nüfusu 531, 1990'daki

2 - Nüfus artışına ait hesaplamalarda DIE'nün kullandığı $P=P_0 \cdot e^{rn}$ formülü esas alınmıştır.

Yıllık nüfus artışının hesaplanmasında bu formülden elde edilen

$$\log P - \log P_0$$

$$r = \frac{\log P - \log P_0}{n \log e}$$

$$r = \frac{\log P - \log P_0}{n \log e}$$

gelecekteki muhtemel nüfusun bulunmasında da aynı formülün matematiksel açılımı olan $\log P = \log P_0 + rn \log e$ formülleri kullanılmıştır. P= İkinci sayım (veya tahmin edilen nüfus), P_0 =İlk sayım, r= dönemler arası nüfus artış hızı, n= süre, ve e= 2.71828 (sabit sayı)

3 - 3 Haziran 1992 tarihinde yürürlüğe giren 3806 sayılı kanunla ilçe merkezi olmuştur.

nüfusu 70.280) bu konudaki en çarpıcı örneklerdir. Aynı şekilde 1975'de nüfusları 1000-5000 arasında değişen Arnavutköy, Samandıra ve Sarıgazi'nin nüfusları 20.000'i Çekme, Gürpınar ve Tepecik'in nüfusları ise 10.000'i aşmıştır.

Nüfus Büyüklüklerine Göre Şehirlerin Gelişmeleri

Şehirleşmenin boyutlarının ortaya konulabileceği bir diğer kriter de şehirlerin nüfus büyüklükleridir. Aşağıda bu amaçla şehirler-nüfus büyüklüklerine göre sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırmada nüfusu 10.001-50.000 arasındaki şehirler küçük, 50.001-100.000 arasındaki şehirler orta ve 100.001-1.000.000 arasındaki şehirler ise büyük şehirler olarak isimlendirilmişlerdir. Milyonun üzerinde nüfusa sahip yerleşmeler, metropolitan alanlar olarak ayrılmışlardır (Tablo 3).

Türkiye'de 1950 sonuna kadar nüfusu 1 milyonun üzerinde olan yerleşme yoktu. 1970'e kadar ise bu grupta sadece İstanbul yer alıyordu. Hem sanayileşmenin, hem de diğer faaliyetlerin gelişmesiyle Ankara ve İzmir 1970'de bu gruba dahil olmuştur. Türkiye'nin en önemli sanayi tesislerinin yer aldığı saha, bugün "Büyük İstanbul" sınırları içinde kalır. Bu sanayi tesisleri önemli miktarlarda işgücü çalıştırdığından çevrelerinde yoğun nüfus barındıran yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. İstanbul aynı zamanda bütün Türkiye için fonksiyonel bir etkiye sahiptir. Devlet Planlama Teşkilatı'nca yapılan bir araştırmada İstanbul'un etkilediği sahanın 657.277 km² olduğu ifade edilmektedir (DPT, 1982: 5). Türkiye'nin yüzölçümünün 814.578 km² olduğu düşünülürse, İstanbul'un etki alanının ne kadar geniş olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yine bir milyondan daha fazla nüfusa sahip olmalarına karşılık ne Ankara'nın ne de İzmir'in bu kadar önemli büyüklükte etki alanları vardır (Sözkonusu çalışmada İzmir'in etki alanı 116.359 km², Ankara'nın ise 81.387 km² olarak belirtilmektedir). Bugün Ankara'nın bütün Türkiye'yi etkileyen yönü, ticari ve sanayi fonksiyonlarından çok, idari fonksiyonudur.

Nüfusu 100.001-1.000.000 arasında değişen büyük şehirler, İstanbul'un nüfusunun milyonu aşmadığı zamanlarda Türkiye nüfusunun % 35-40'ına yakınına barındırmışlardır. Daha sonraları bu oran % 30 dolayına düşmüştür. Bu şehirler günümüzde, metropoliten sahaların yükünü hafifletmede büyük öneme sahiptirler. Fakat gelecekte bu grupta yer alan bazı şehirlerinde metropol karakteri kazanması kaçınılmaz gözükmektedir.

1927'den 1990'a kadar sürekli olarak büyük şehirler grubuna şehir göndermesine rağmen, küçük şehirlerin nüfus bakımından büyümesiyle beslenen orta büyüklükteki şehirler grubu, sayı bakımından durumlarını korumuşlardır. Cumhuriyet döneminde bu şehirlerin toplam nüfustaki payı yaklaşık % 10 dolayında olmuştur. Sayıca artmalarına rağmen, küçük şehirlerin Türkiye şehirlî nüfusundaki payı sürekli düşüş göstermiştir. Birçok yeni şehrin oluşmasına karşılık, gelişme imkanları daha fazla olanlar ile büyük şehirlerin

Tablo 3: Türkiye'de şehirlerin sayım yıllarına ve nüfuslarına göre dağılışı.

Yıl	KÜÇÜK ŞEHİRLER						ORTA ŞEHİRLER						BÜYÜK ŞEHİRLER						METROPOLİTAN SAHALAR						Toplam Şehirli Nüfus	
	10 001 - 25 000		25 001 - 50 000		50 001 - 100 000		100 001 - 250 000		250 000 - 500 000		500 001 - 1 000 000		1 000 001 - 5 000 000		5 000 000'dan fazla		% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus		
	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus	% Adet	% Nüfus										
1927	48	758 447	13	424 037	3	208 820	1	153 924	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	66	2 236 085	
1935	59	930 883	15	466 762	4	251 718	2	293 679	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80	2 684 190	
1940	67	994 751	21	692 244	6	392 523	2	292 952	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	97	3 166 419	
1945	68	1 022 439	19	622 150	7	396 018	3	525 898	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	97	3 427 053	
1950	73	1 082 837	20	693 987	6	397 275	3	449 032	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	104	3 894 708	
1955	80	1 255 093	26	902 216	11	763 138	3	417 595	2	747 800	16	747 800	16	747 800	16	747 800	16	747 800	16	747 800	16	747 800	16	747 800	123	5 354 613
1960	82	1 439 401	29	972 427	16	1 116 529	6	895 044	2	360 829	1	360 829	1	360 829	1	360 829	1	360 829	1	360 829	1	360 829	1	360 829	148	6 997 022
1965	107	1 644 378	42	1 415 776	16	1 116 529	10	1 358 493	2	701 545	7	701 545	7	701 545	7	701 545	7	701 545	7	701 545	7	701 545	7	701 545	179	8 885 359
1970	139	1 988 799	57	1 883 660	20	1 358 627	15	2 138 103	2	623 407	5	623 407	5	623 407	5	623 407	5	623 407	5	623 407	5	623 407	5	623 407	236	11 882 987
1975	177	2 611 391	65	2 226 234	23	1 540 882	18	2 675 609	4	1 362 371	6	1 362 371	6	1 362 371	6	1 362 371	6	1 362 371	6	1 362 371	6	1 362 371	6	1 362 371	291	16 321 639
1980	194	2 926 765	68	2 421 322	32	2 166 324	19	3 057 952	5	1 733 293	6	1 733 293	6	1 733 293	6	1 733 293	6	1 733 293	6	1 733 293	6	1 733 293	6	1 733 293	322	18 294 488
1985	221	3 315 261	78	2 718 809	45	2 958 219	23	3 766 629	7	2 539 922	8	2 539 922	8	2 539 922	8	2 539 922	8	2 539 922	8	2 539 922	8	2 539 922	8	2 539 922	379	25 889 693
1990	256	3 833 628	92	3 113 337	59	3 839 755	27	4 077 681	9	3 135 318	9	3 135 318	9	3 135 318	9	3 135 318	9	3 135 318	9	3 135 318	9	3 135 318	9	3 135 318	450	31 804 451

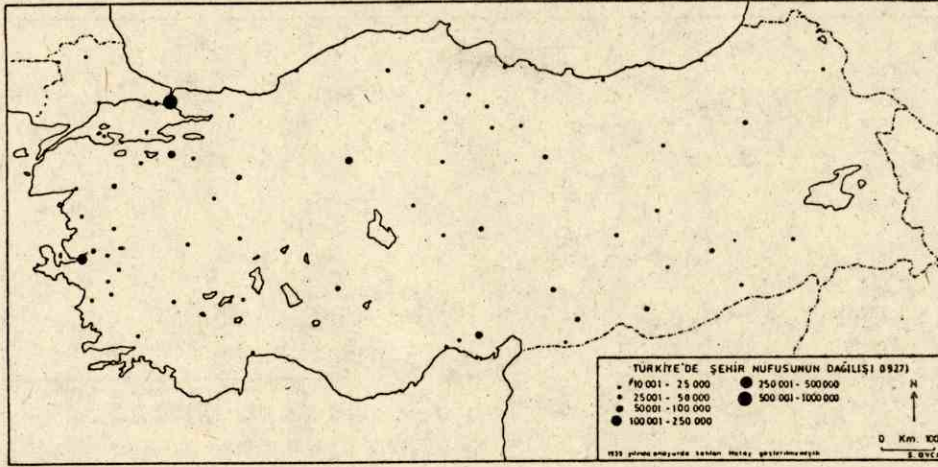
yakınlarında yer alanlar, nüfuslarının hızla artmasıyla orta nüfuslu şehirler grubuna girmişlerdir. Büyük şehirlerin yakınlarındaki küçük şehirler, çoğunlukla kademeli göçlere katılanların durak yerlerini oluşturmaktadırlar.

Türkiye'de Şehirsel Nüfusun Dağılışı

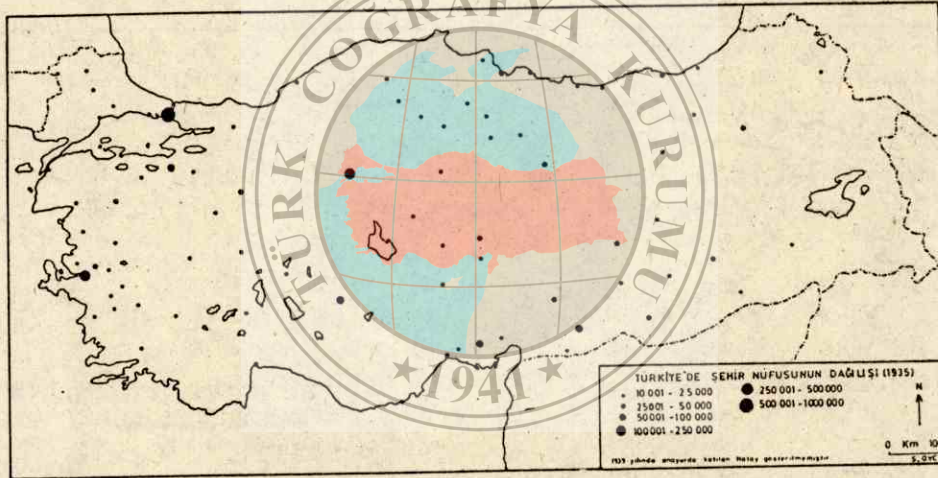
Şehirleşmenin gelişiminin ortaya konulmasında, şehirlerin yıllara göre sayılarının ve barındırdıkları nüfus miktarının belirlenmesi yeterli değildir. Aynı zamanda şehirlerin mekandaki dağılışlarının da incelenmesi gerekir. Bu amaçla Türkiye'de şehirsel nüfusun dağılışı ile ilgili haritalar (Harita 1-13) çizilmiş ve 1927'den 1990'a kadar olan devrede, dağılımda meydana gelen değişiklikler ortaya konulmaya ve bunun sebepleri izah edilmeye çalışılmıştır.

1927'de 66 olan şehirsel merkez sayısı, 1950'de ancak 104 olmuştur. 1950'den sonraki dönemde büyük şehirler, kırlarda yaşayanlar için "taşı top-rağı altın yerler" durumundadır. İlk göç yıllarındaki tüm olumsuz faktörlere rağmen, büyük şehirlerde daha kolay iş bulabilme ve daha rahat yaşama olanaklarının olması, köylünün az gelir getiren veya başkasının adına işlediği tarlaları bırakıp, şehre göçmesinin nedenlerinden başlıcalarıdır. Bu durum 1970'lere kadar devam etmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi belli merkezler ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinde sürekli büyük iş imkanları yaratmışlardır.

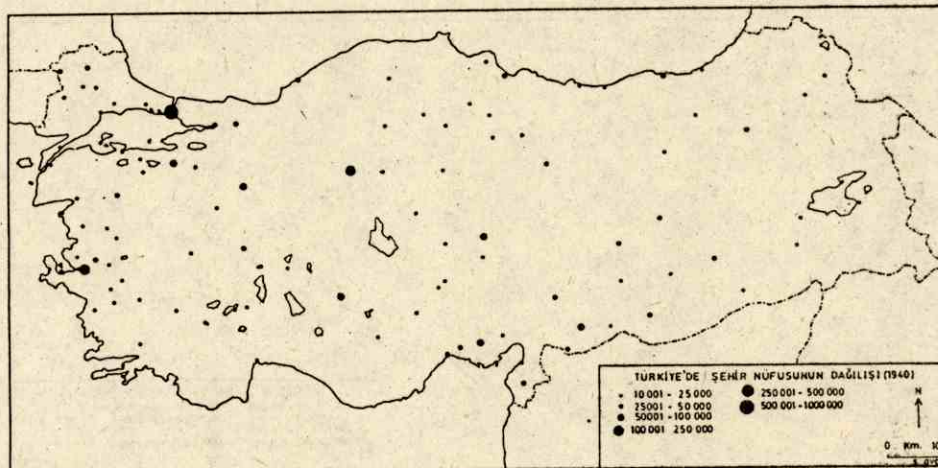
İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerin dışında, nüfus çeken ve nüfus bakımından yoğun merkezleri oluşturan diğer yerler; Asıl Ege Bölümü'nde yer alan Büyük ve Küçük Menderes gibi doğu-batı doğrultulu vadi boyları, tarıma dayalı sanayi geliştirdiği Adana çevresi ve maden çıkarım faaliyetleri ile buna dayalı sanayi sonucu gelişen Zonguldak ve çevresidir. Asıl Ege Bölümü'ndeki şehirler, çevrelerindeki kırsal kesimin ürünlerinin dağıtımının yapıldığı, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında demiryolu ulaşımının önemli olması nedeniyle ulaşımına bağlı olarak gelişen merkezler görünümündeydiler. Adana ve çevresi, Çukurova'da sulamalı tarımın gelişmesinden sonra bugünkü görünümünü kazanmaya başlamıştır. Daha sonra, tarıma dayalı sanayi tesisleri kurulmuştur. Bu tesisler özellikle Adana, Tarsus ve Mersin'de yer almıştır. Adana ile başlayan şehirleşme, çevrede de etkili olmuş, bir çok yeni şehirler meydana gelmiştir. Bu hızlı şehirleşmenin temelinde aynı zamanda dıştan bu bölgeye olan göçlerde yatmaktadır (KARA, 1975: 165 vd). Zonguldak ve çevresi ise gelişmesini, burada bulunan maden kömürüne borçludur. Zonguldak geçen yüzyılın başlarında Ereğli'ye bağlı bir köyün iskelesi durumundaydı. 1829'da maden kömürünün bulunması, buranın nüfuslanmasında etkili olmuştur (EMİROĞLU, 1966: 202). Cumhuriyet döneminde de Zonguldak ve çevresi gerek madencilik, gerek yeni sanayi tesislerinin kurulmasıyla nüfus çeken sahalar arasında yer almıştır. Ancak günümüzde Zonguldak gelişimini ekonomik nedenlerle madencilik dışındaki faaliyetlerle sürdürme

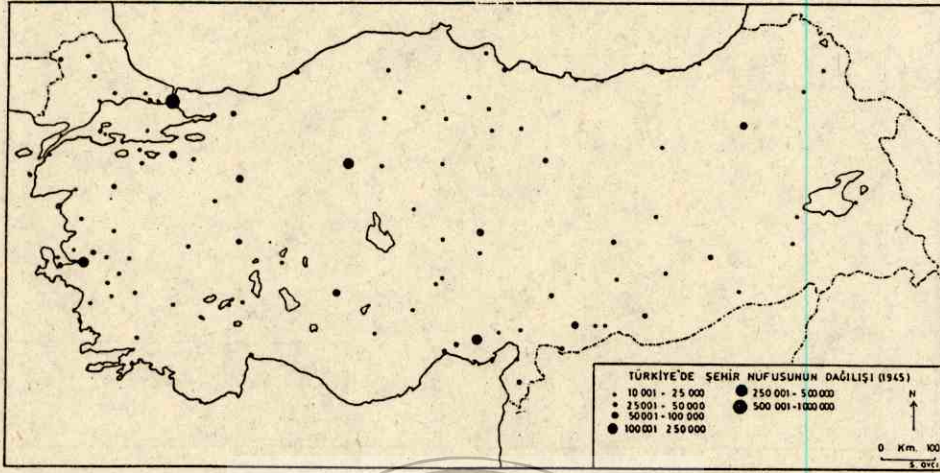
Harita 1

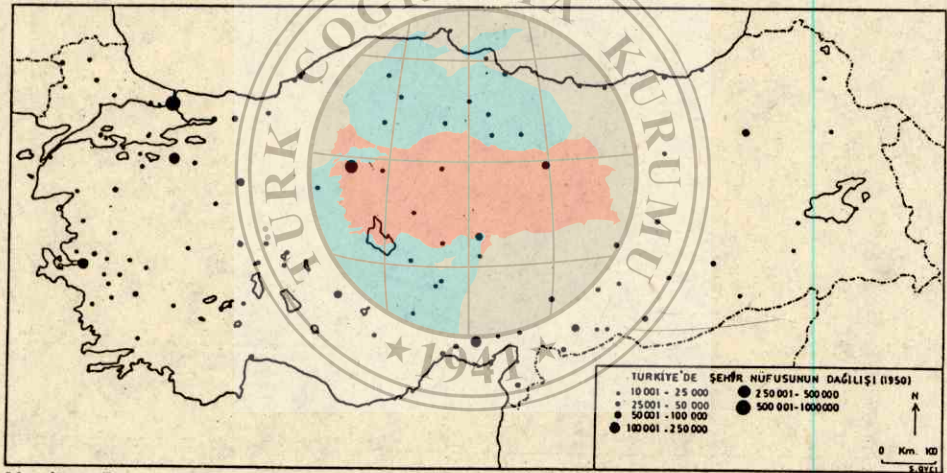
Harita 2

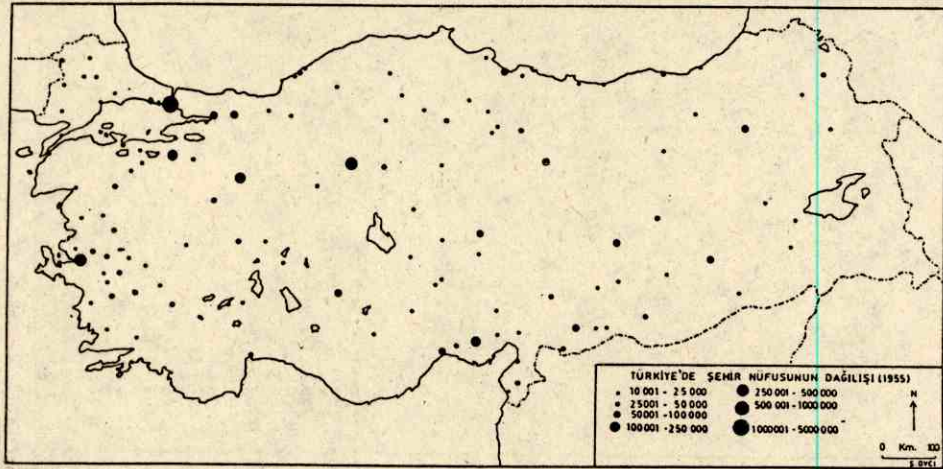
Harita 3

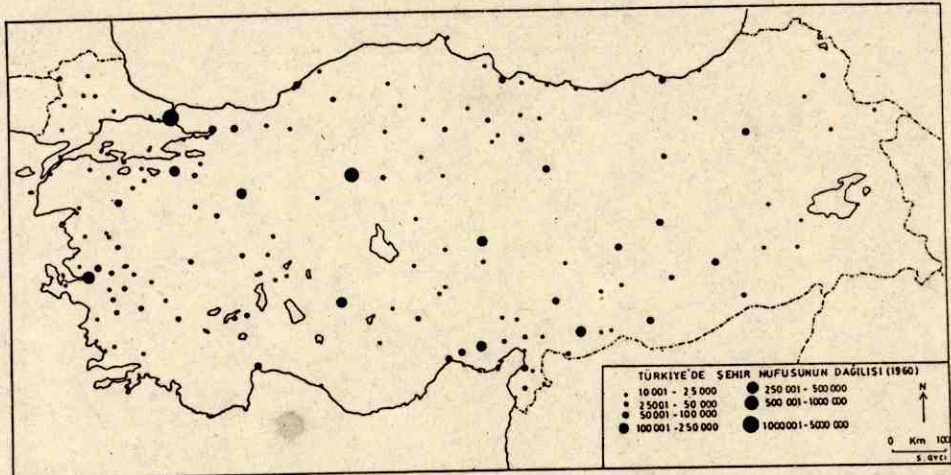
Harita 4

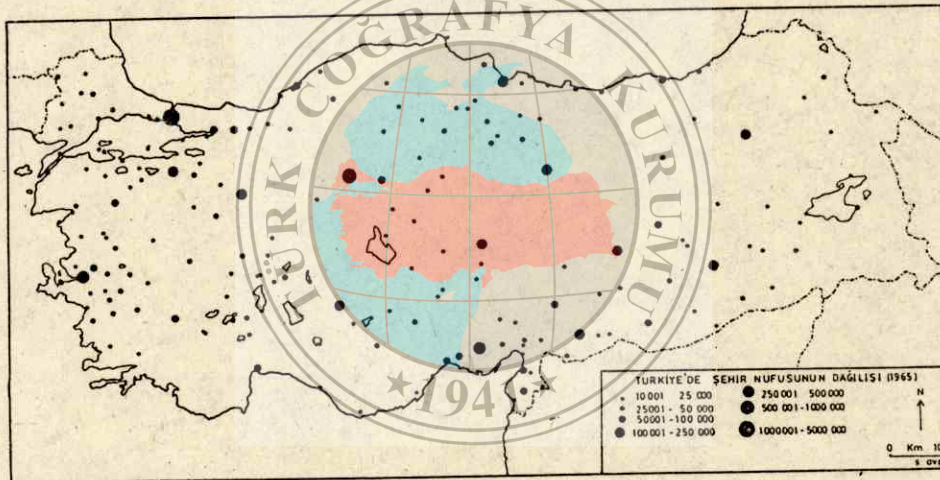
Harita 5

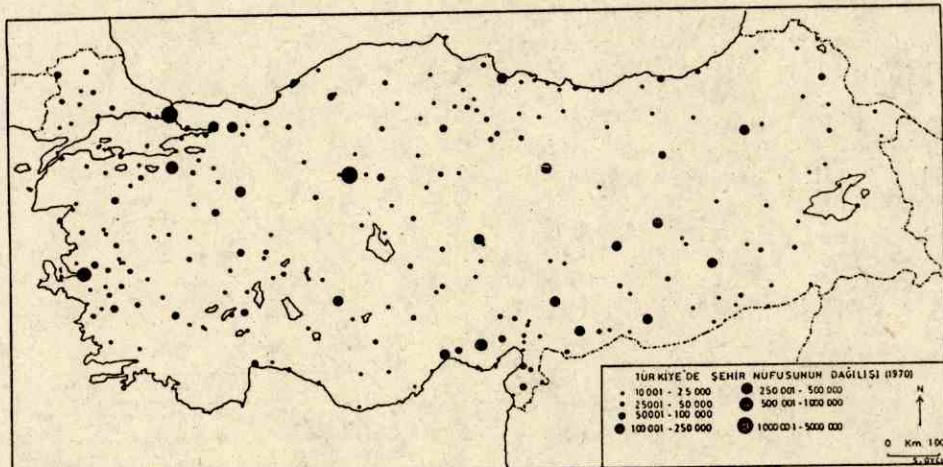
Harita 6

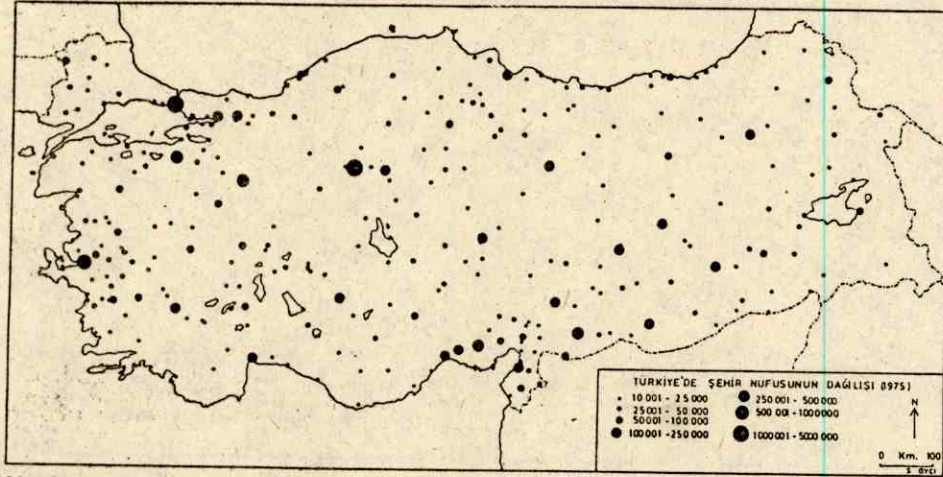
Harita 7

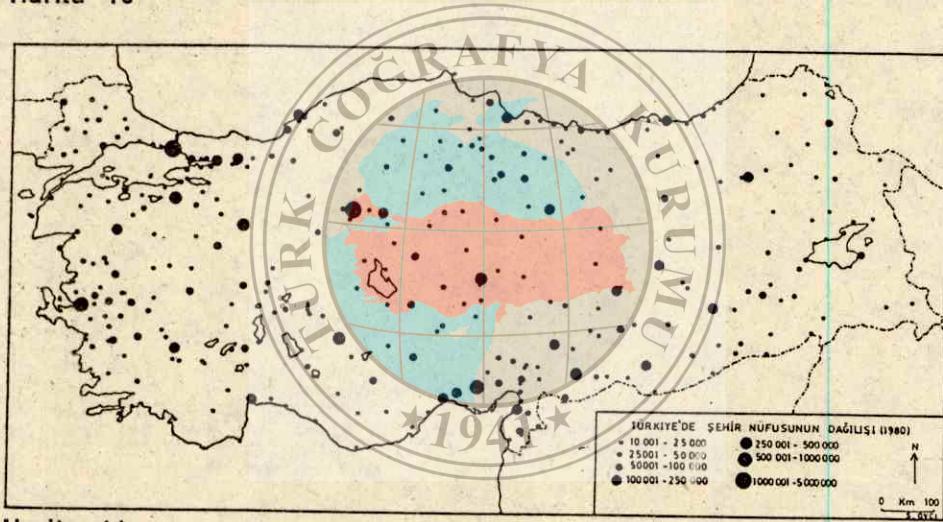
Harita 8

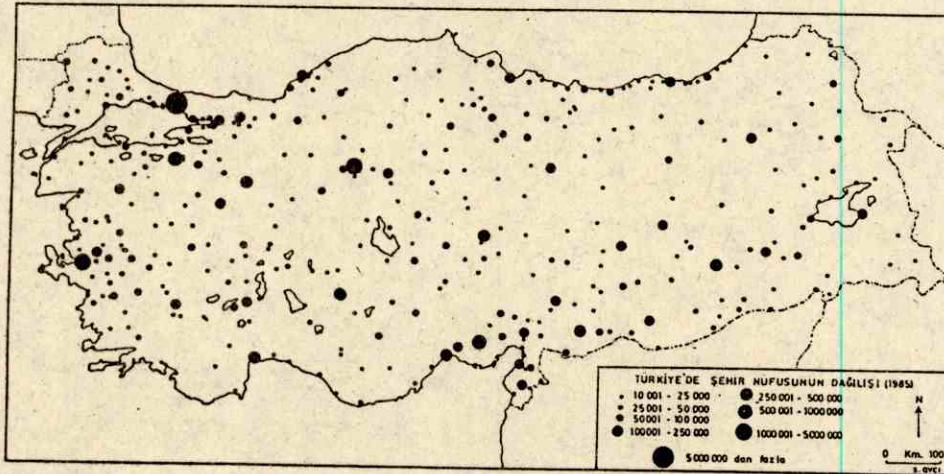
Harita 9

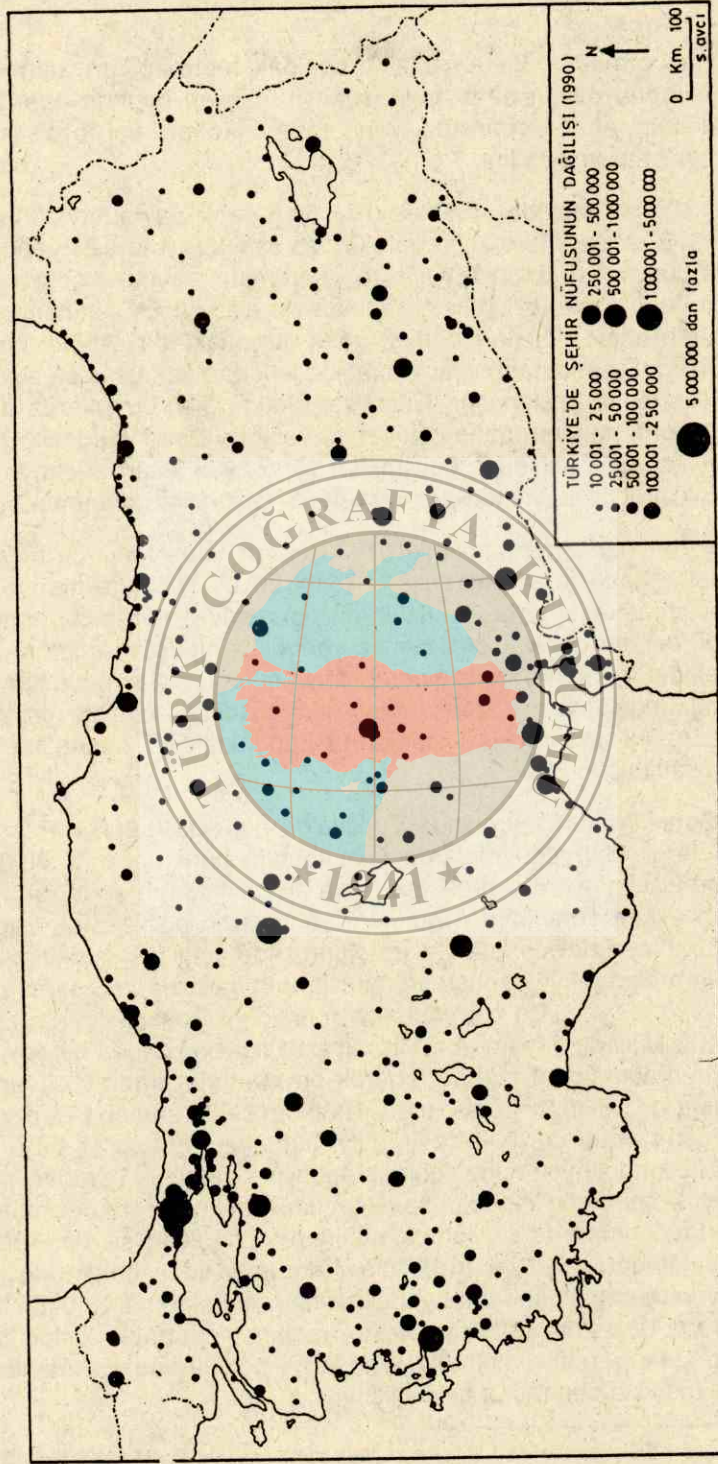
Harita 10

Harita 11

Harita 12

Harita 13

arayışı içine girmiştir. Bu amaçla Zonguldak metropolitan alanına maden kömürü ve buna dayalı demir-çelik sanayii tesisleri dışında özellikle Filyos Çayı vadisinin aşağı çığırında yeni sanayi kolları ve fonksiyonlar kazandırılmaya çalışılmaktadır.

1950-1970 devresinde, 1950'de 104 olan şehir sayısının 1955'de 123'e ulaştığı, 1970'de ise 236 olduğu görülür. Bu şehirler, yine eski yoğunluk merkezleri ile, bunların aralarında yer alan şehirlerden meydana gelmişlerdir. Haritalarda yoğunluk merkezleri ile aralarında yer alan küçük şehirlerin birbirlerinden nisbeten uzak oldukları hemen göze çarpmaktadır. Ancak günümüzde oldukça belirginleşen İstanbul-Izmit arasındaki şehir yerleşmeleri zinciri 1955'de belirginleşmeye başlamıştır. Geçmişte olduğu gibi, bu yıllarda da ülkenin batısı doğusuna nazaran daha çok şehire sahiptir. Batı Karadeniz Bölümü ile Adana çevresindeki şehirlerin gelişmeleri 1955-1965 yılları arasında, Karadeniz Bölgesi'nin doğu kısmındakilerin ise 1965-1970 yılları arasında olmuştur.

Türkiye'de şehirleşme hareketleri 1970'lerden sonra farklı bir boyut kazanmıştır. 1980'e kadar olan devrenin ilk kısmı büyük şehirlere olan göçün hızlandığı, ikinci kısmı ise orta ve küçük şehirlerin sayılarının hızla arttığı bir dönem olarak belirmektedir. Bu dönemde yeni oluşan küçük şehirlerin yanında, mevcut şehirlerin önemli bir kısmında belirgin nüfus artışları olmuştur. Aynı zamanda dağılımdaki nisbi düzensizliğin yerini bir düzen almıştır. İstanbul, Ankara ve İstanbul metropolitan alanlarına Zonguldak ve Adana metropolitan alanları da katılmıştır.

1980 Genel Nüfus Sayımı'nda Türkiye'de nüfusu 10.000'in üzerinde 322 yerleşme vardı. Bu yerleşmelerde ülke toplam nüfusunun % 40.89'u olan 18.2 milyon kişi yaşıyordu. 1980'den sonra siyasi iktidarın el değiştirmesi, iktidara gelen askeri yönetimin uyguladığı şehirleşme politikasına bağlı olarak büyük şehirlerin, özellikle İstanbul'un çevresinde yeni yerleşmelerin oluşmasına izin vermeleri, büyük şehirlerin nüfuslarının da hızla artmasına nedendir (KELEŞ, 1991: 11-15). Bu politika daha sonraki yıllardaki iktidarlar tarafından da bazı değişikliklerle devam ettirilmiş, siyasetçiler bu konuda bir şey yapmayı değil, birşey yapmamayı taahhüt ederek bu durumun artarak devamına neden olmuşlardır. Bunun sonucunda 1985'de şehir sayısı 379'a çıkarken, şehirli nüfusun oranı da ilk defa % 50'yi aşmıştır. Nüfusu 10.000'in altında olan 60'ın üzerindeki yerleşme şehir kategorisine girmekle beraber, asıl nüfus artışı, büyük şehirlerin çevrelerinde meydana gelmiş ve bu sahalardan bir kısmı idari bakımdan da sözkonusu şehirlere dahil edilmişlerdir. 1985 Genel Nüfus Sayımı'nda ortaya çıkan bir diğer durumda idari bakımdan hâlâ köy yerleşmesi olarak nitelenen bazı yerleşmelerin nüfuslarının 10.000'i aşmış olmasıdır. Buna Bursa'nın Gürsu ve Kestel yerleşmeleri örnek gösterilebilir. Ancak bu konuda gerekli çalışmalar yapılarak sözkonusu yerleşmeler 1990 yılında ilçe merkezi durumuna getirilmişlerdir 4.

4 - 20 Mayıs 1990 tarihinde yürürlüğe giren 3644 sayılı kanunla ilçe merkezi olmuşlardır.

1990 Genel Nüfus Sayımı'nda şehir yerleşmelerinin sayısı 450'ye çıkmıştır. Toplam nüfusun % 56.31'i şehirlerde yaşamaktadır. Ancak 1985'de de görülen büyük şehirlerin çevresindeki yerleşmelerin hızla nüfuslanması, bu dönemde de devam etmiştir. İstanbul çevresindeki Esenyurt, Samandıra ve Sarıgazi gibi yerleşmeler en belirginleridir. 1990 yılı sayım sonuçlarına göre çizilen haritadan da anlaşılacağı gibi, nüfusu 100.000'in üzerindeki şehirlerin çevresinde ikinci bir şehir yerleşmesi gelişme göstermektedir. Aynı durum 250.000'in üzerinde nüfusa sahip şehirlerde de görülmekte, ancak şehir sayısı birden fazla olmaktadır. Bu yerleşmeler çoğunlukla şehirlerin banliyölerini oluşturmaktadır.

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesiminde görülen tesbih taneleri gibi dizilme, Hopa'dan Sinop'a kadar devam etmektedir. Ancak bu şehirlerin arasına son yıllarda yenileri katıldığı gibi, eskiden var olanlarda, nüfus bakımından büyüterek varlıklarını korumuşlardır. Bu şeridin güneyinde kalan Çoruh-Kelkit oluğunda, şehirleşmenin çok az olduğu, yer yer de hiç olmadığı görülmektedir. Batı Karadeniz Bölümü'nün kıyı ve kıyıya yakın yerlerinde Bartın ile başlayan şehir yerleşmeleri, Zonguldak metropolitan alanı ile devam etmekte, Akçakoca ve Karasu bu kıyıdaki son şehirleri oluşturmaktadır.

Şehirlerin yoğun olarak görüldüğü Marmara Bölgesi, aynı zamanda birbirine yakın büyük şehirlerin yer aldığı bir bölgemizdir. İstanbul metropolitan alanı ve bu alanın devamı niteliğine aday Gebze, İzmit, Gölcük, Karamürsel ve Yalova'nın oluşturduğu kıyı kesimi, şehirlerin bir zincirin halkaları gibi adeta devamlılık gösterdiği yerlerdir. Adapazarı, Bursa ve Balıkesir Marmara Bölgesi'nin diğer büyük şehirlerini meydana getirmektedir.

Ege Bölgesi'nin doğu-batı doğrultulu vadi oluklarında görülen şehirler, Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimindeki gibi, hem sayıca hem de nüfus bakımından artmışlardır. Geniş bir ardülkeye sahip olan İzmir, Ege Bölgesinin yine en büyük şehridir. İç Batı Anadolu Bölümü'nde bulunan şehirlerde de sayıca artış sözkonusudur. Ancak bu şehirler daha çok, az nüfuslu oluşları ile dikkati çekmektedirler.

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya Bölümü'nde Antalya, Isparta ve Burdur önemli şehir yerleşmelerini oluşturmaktadır. Bu şehirlerden özellikle Antalya turizm mevsiminde büyük nüfus hareketlerine sahne olmakta, turizm mevsimi sonunda yine eski sakinliğine kavuşmaktadır. Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde de, diğer bölgelerde olduğu gibi küçük şehirler büyük şehirlerin aralarında yer almaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde nüfusun asıl yoğunluk gösterdiği kesim Adana Bölümü'dür. Mersin ve Tarsus ile başlayan şehirler, güneyde Antakya ile son bulmaktadır. Geniş oranda şehirleşmenin görüldüğü bu kısım kuzeyde Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep üçgeni ile sınırlandırılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, önce pamuk tarımı, daha sonra pamuğa dayalı sanayi tesislerinin kurulmasıyla gelişmeye başlayan Adana ve çevresi, günü-

müzde gelişmesini tarıma bağlı olmayan sanayi kollarıyla sürdürmektedir.

İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara, Kayseri, Konya ve Eskişehir gibi il merkezleri dışında, Kırıkkale'de büyük şehirler arasında yer almaktadır. Bu şehirlerden Kayseri, Eskişehir ve Kırıkkale aşırı nüfuslanmanın Ankara üzerinde yarattığı sıkıntıyı paylaşabilecek bir gelişme içine girmişlerdir. Yukarıda belirtilen şehirlerin dışında nisbeten daha az nüfuslu olanlar da (Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Ereğli, Karaman, Sincan, Polatlı ve Çankırı) bulunmaktadır. Sincan ve Polatlı, Ankara metropolitan alanının batıdaki uzantılarını meydana getirmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde şehirler gerek sayı, gerek şehrsel nüfus bakımından daha az yoğunur. Bölgede Malatya, Elazığ, Erzurum ve Van 250.000'in üzerinde nüfusa sahip yerleşmelerdir. Şehir karakteri kazanmış diğer yerleşmelerin nüfusları azdır ve bu yerleşmeler büyük şehirlerin arasında dağılmışlardır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, şehir ve şehirlili nüfus bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'ne nazaran daha yüksek değerler göstermektedir. Gaziantep, Adıyaman, Urfa, Diyarbakır, Batman ve Siirt buradaki önemli şehirleri oluşturmaktadır. Bu şehirlerin aralarında yine az nüfuslu şehirler yer alır. Türkiye'de ovalarda ve oluk şekilli vadilerde yer alan şehirlerin hızla geliştikleri bir gerçektir. Yükselişi fazla olmakla beraber, Doğu Anadolu'daki şehirler yine ovalarda kurulmuşlardır. Dağlık alanlar ile küçük depresyonlar ise daha çok, küçük yerleşim birimlerinin varlığı ile dikkati çekerler.

Türkiye'de Şehirleşmenin Geleceği

Nüfus artış hızı ve genel gelişme eğiliminden hareket edilerek, şehirleşmenin geleceğine ait tahminlerde bulunulabilir. 1990-1994 dönemini içine alan VI. Kalkınma Planı'nda şehirleşme hızının nisbeten bir azalma göstereceği, ancak şehir nüfusunun toplam nüfusa oranının artacağı tahmin edilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı şehirleşmenin geleceği için yaptığı çalışmalarda, yerleşme kademelenmesinin ülke çapındaki dağılımında orta büyüklükteki (50.00-500.000 nüfuslu) şehirlerin geliştirilmesini ve şehirler arasında ihtisaslaşmanın sağlanarak mevcut potansiyelin belirlenmesini ve belli fonksiyonların geliştirilmesini hedeflemektedir. Ayrıca metropolitan alanların hızla nüfuslanacağı ve yenilerinin ortaya çıkacağı beklenildiğinden, özellikle uygun planlamalar ile bu yerlerin sorunlarının hafifletilmesine çalışılacağına işaret edilmektedir (DPT, 1989: 314-315).

Türkiye'nin gelecekteki nüfusu ile şehirlili nüfusun ve toplam nüfusa oranının ne olacağına yönelik tahminlerde de bulunulabilir. Nüfusun yıllık artış hızının bulunmasında 1927-1990 dönemindeki yıllık nüfus artış hızı esas alınmıştır. Buna göre Türkiye nüfusu 1927-1990 döneminde binde 22.54 'lük, şehrsel nüfus ise binde 42.14'lük bir artış göstermiştir. 1990 yılında 56.4 milyon olan nüfusun 1995'de 63.1 milyona, 2000 yılında ise 70.5 milyona erişmesi muhtemeldir. Şehirlili nüfus ise 31.8 milyondan 1995'de 39.0 milyona

ve 2000 yılında da 48.0 milyona erişeceği tahmin edilmiştir. Buna göre, 1995'de şehirli nüfusun toplam nüfustaki payı % 61.8, 2000 yılında ise % 68.0 olacaktır.

Şehirsel nüfusun muhtemel alansal dağılışı ise kısaca şöyle özetlenebilir: İstanbul ve çevresi yine en büyük metropolitan alan olacaktır. Ankara, İzmir ve Zonguldak metropolitan alanlarına Adana, Bursa ve Iskenderun metropol-lerinin de katılacağı ilk bakışta düşünülebilecek gelişmeler arasındadır. Mevcut metropolitan alanların sınırlarının daha da genişleyeceğini belirtmek yerinde olacaktır.

Trakya'da kurulmakta olan enerji tesisleri ve fabrikalar, burada sanayi faaliyetlerinin daha da hızlı gelişmesine yol açacaktır. Ancak çiftçilerin tarımsal faaliyetlerine devam ederek, yöre ekonomisi için önemli sermaye kaynağı oluşturması da beklenilebilir. Bu durum sanayileşmenin hızlandığı yerlerde şehirlerin gelişmesini, diğer yerlerde de kırsal ekonomik olarak kendisini korumasını sağlayacaktır.

Yeni iş imkanları yaratılmadığı sürece, Anadolu'nun doğu yarısının şehirleşme açısından önemli artışlar göstermesi beklenilemez. Ancak hükümetlerin sanayi tesislerinin kuruluşlarına öncülük yapmaları ve özel sektörü de teşvik tedbirleriyle desteklemeleri sonucunda, bu bölgenin de kalkınması sağlanabilir. Böylece, ülkenin batısından nüfus çekilmese bile, en azından doğudan batıya doğru olan göç azaltılacaktır. Muhtemelen hızla nüfuslanacak, ama bu nüfuslanmada ilk aşamada sanayiden çok tarımın hakim olacağı bir yöre de, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Altınbaşak (Harran) ovası ve çevresidir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) 'nin bitiminden sonra, modern tarım faaliyetlerinin artacağı, bu sahada tarıma olan göçün ilk aşamada azalacağını ve bu sahanın hızla nüfuslanacağını tahmin etmek yanlış olmayacaktır. Kurulacak tesisler için nisbeten daha fazla nüfuslu yerler tercih edilecektir. Bunun sonucunda da mevcut şehirlerin nüfusunun artması yanında, eskiden şehir kriteri dışında kalan yerlerin de yeni şehirleri oluşturması beklenilmelidir. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde halen sürmekte olan kargaşadan dolayı halk, küçük yerleşme birimlerinden çok büyük merkezleri tercih etmekte veya bölge dışına gitmeyi amaçlamaktadır. Keza aynı şekilde özel sermaye de bu karışık ortamdan dolayı günümüzde bu bölgelerde yatırım yapmak istememektedir. Yukarıdaki tahminler özellikle bölgedeki huzur ve istikrarın sağlanmasından sonra bir anlam ifade edecektir.

Çay, fındık gibi tarımsal ürünlerin işlendiği sanayi tesisleriyle, orman ürünlerinin işlediği tesisler ve gemi inşa sanayi tesisleri Karadeniz Bölgesi sanayinin temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin yeniden kurulmasına bağlı olarak, belli oranlarda sınır ticareti veya transit ticarete gelişmeler beklenilebilir. Ancak bu durumu daimi hale getirebilmek için bir çok düzenlemelerin yapılması gereklidir. Aksi takdirde son yıllarda olduğu gibi, gelecekte de Karadeniz Bölgesi'nin nüfusu azalmaya devam edecek, günümüzde daha çok kırsalın boşalması şeklinde devam eden göç olayından, gelecekte şehirlerde

Kaynaklar

- BEYGO, S., 1968, Türkiye'de Beşeri Çevre ve Şehirleşmenin Demografik Analizi Üzerine Bir Deneme, İstanbul Teknik Üniversitesi yayını, İstanbul.
- DARKOT, B., 1953-54, "Türkiye'de Nüfus Hareketleri", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı 5-6, s. 3-22
- DARKOT, B., 1955, "Altıncı Genel Nüfus Sayımı", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 15-16, s. 85-104
- DARKOT, B., 1961, "Türkiye'nin Nüfus Hareketleri Üzerine Yeni Gözlemler", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 21, s. 1-14.
- DARKOT, B., 1967, "Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, s. 3-8
- DENKER, B.T., 1976, Şehirçi Arazi Kullanılışı, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul
- DİE, 1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985 ve 1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları
- DPT, 1963, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara
- DPT, 1967, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.
- DPT, 1973, Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara
- DPT, 1979, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara
- DPT, 1982, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi (Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi), Cilt II, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara
- DPT, 1985, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara
- DPT, 1989, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara
- DOĞANAY, H., 1986, "1980 Genel Nüfus Sayımına Göre Türkiye'de Şehirli Nüfus ve Şehir Sayısındaki Artışlar (1960-1980)", Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı 15, s. 1-22
- EMİROĞLU, M., 1966, "Zonguldak'ta Endüstri ve İşgücü Münasebetleri", Coğrafya Araştırma Dergisi, Sayı 1, s. 201-223
- EMİROĞLU, M., 1975, "Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus", Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, s. 125-157
- EMİROĞLU, M., 1981, "Türkiye'de Son Sayımlar ve Kentleşme Olayının Boyutları". Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, s. 43-82
- EREL, L., 1992, "Marmara Denizi Çevresinde 1950-1990 Yılları Arasında Şehirleşme", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 27, s. 85-104
- GÖÇER, O., 1975, Şehirsellik Yoğunluk Bölgeleri ve Sınırlandırma Kriterleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını, İstanbul
- GÖNEY, S., 1977, Şehir Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını İstanbul
- GÖZENÇ, S. ve GÜNAL, N., 1987, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerinde Kır-Şehir Nüfus Ayırımı ile Şehir Nüfusunun 1/200.000 Ölçekli Haritada Yükselti Kademelerine Göre Tesbiti", Bülten, Sayı 4, s. 27-37

- GÜMÜŞ, E., 1992, "İllerimizin Doğal Nüfus Artış Hızları Konusunda Bir Yaklaşım", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 27, s. 179-185
- KARA, H., 1981, "Çukurova'da Pamuk (Çukurova'da Gelişen Pamuk Tarımının Köy Hayatı, Tarım Ekonomisi ve Endüstri Üzerine Etkileri)", Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, s. 159-193
- KELEŞ, R., 1962, "Türkiye'de Köylü Nüfus ve Şehirlere Akın", V. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara
- KELEŞ, R., 1983, "Kentleşme, Nüfus ve Çevre", Nüfus ve Çevre Konferansı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı yayını, s. 212-245, Ankara
- KELEŞ, R., 1983, 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- KELEŞ, R., 1984, Kentleşme ve Konut Politikası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara
- KELEŞ, R., 1991, "Planlı Dönemin Plansız Kentleşmesi -30 Yılın (1961-1991) Bilançosu", Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi, Türkiye'de 15. Dünya Şehircilik Günü 3. Türkiye Şehircilik Kongresi Tebliğleri, s. 9-16, İzmir
- SELEN, H.S., 1945, "Türkiye'de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri" Türk Coğrafya Dergisi, sayı 7-8, s. 97-106
- SERĞÜN, Ü., 1974-77, "Türkiye'ye Nüfus Artışı Sorunları", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı 20-21, s. 211-223
- SİSAV, 1986, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Semineri, Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı yayını, İstanbul
- TANOĞLU, A., 1959, "Türkiye'de Nüfusu Dağılışı", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, s. 1-5
- TUNÇDİLEK, N., 1986, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul
- TUNÇDİLEK, N., ve TÜMERTEKİN, E., 1959, Türkiye Nüfusu, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul
- TÜMERTEKİN, E., 1965, Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırması, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul
- TÜMERTEKİN, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul
- VERGİN, N., 1986, "Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları", Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Semineri, Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı yayını, s. 27-52, İstanbul
- YÜCEL, T., 1960, "Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 20, s. 23-35
- YÜCEL, T., 1961, "Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 21, s. 31-44